

JOHANS KRISTIĀNS ŠUBARTS (1734 – 1787) LATVIEŠU POPULĀRZINĀTNISKĀS LITERATŪRAS VĒSTURĒ

Pauls Daija

LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, Akadēmijas laukums 1, Rīga LV - 1050
E-pasts: pauls.daija@gmail.com

Rakstā analizēta āboliņa audzēšanas popularizēšana latviešu populārzinātniskajā literatūrā 18. gs. otrajā pusē, galveno uzmanību pievēršot Vācijas agronoma Johana Kristiāna Šubarta grāmatai *Padoms, visiem arājiem dots, kam trūkums pie lopu ēdumiem iraid* (1789), kuru latviski tulkojis Frīdrihs Johans Klapmeijers. Darbs aplūkots kontekstā ar tautas apgaismības idejām latviešu literatūrā, saistot tā kultūrvēsturisko nozīmi ar populārzinātniskās grāmatniecības attīstības tendencēm.

Raksturvārdi: kultūraugi, āboliņš, dabaszinātņu popularizēšana, tautas apgaismība, latviešu literatūras vēsture.

Saksijas agronoma un literāta Johana Kristiāna Šubarta (*Schubart*, 1734 – 1787) vārds visbiežāk tiek saistīts ar vienu no centrālajām viņa darbības jomām – āboliņa audzēšanas popularizēšanu vācvalodīgajās zemēs 18. gadsimta otrajā pusē. Tieši šajā aspektā Šubarts iegūst paliekošu vietu arī latviešu populārzinātniskās literatūras vēsturē: viņa grāmata *Gutgemeinter Zuruf an alle Bauern die Futtermangel leiden* (Leipcīga, 1783), kas 1789. gadā latviski iznāk ar nosaukumu *Padoms, visiem arājiem dots, kam trūkums pie lopu ēdumiem iraid*. 2009. gadā kopš šī notikuma aprit divsimt divdesmitā gadsimta – ir viens no svarīgākajiem izdevumiem latviešu populārzinātniskās literatūras un praktisko rokasgrāmatu klāstā 18. gadsimta otrajā pusē. Grāmatu latviski tulko un papildina vācbaltiešu mācītājs Frīdrihs Johans Klapmeijers (*Klapmeyer*, 1747 – 1805). Pirms pievēršamies šī darba raksturojumam un nozīmei, ir nepieciešams atgādināt, ka āboliņš tagadējās Latvijas teritorijā tiek ievests tikai 18. gadsimta beigās – tieši tāpat kā citviet Eiropā, tā ir jauna, nepazīstama lauksaimniecības kultūra; te minamas vairākas āboliņa sugas, kuras audzē lauksaimnieki: sarkanais āboliņš (*Trifolium pratense*), bastarda āboliņš (*T. hybridum*) un baltais āboliņš (*T. repens*), (Anon. 1964).

Vācvalodīgajās zemēs 18. gadsimtā tieši zemnieku auditorijai adresētajās praktiskajās rokasgrāmatās āboliņa tēmai tiek pievērsta ārkārtīgi liela uzmanība. Ņemot vērā šo faktu, vācu grāmatniecības vēsturnieki Holgers Bēnings un Reinharts Zīgerts āboliņa popularizēšanu pat izvirza kā vienu no tautas apgaismības (*Volksaufklaerung*) praktiskās un populārzinātniskās literatūras galvenajām pazīmēm. (Böning, Siegert 2001, XLVIII) Tieši mācītājiem-literātiem jāpateicas par āboliņa praktisko ieviešanu Latvijā – pēc Pāvila Kreišmaņa ziņām (Krejšmanis 1927) Kurzemē āboliņu sāk audzēt Kables mācītājs, vairāku latviski sacerētu rakstu par lauksaimniecību autors Hermanis Frīdrihs Dullo (*Dullo*, 1745 – 1826) 1805. gadā, taču faktiski āboliņš te parādās jau agrāk.

Vācu literatūras ietekmē āboliņa popularizēšana pārceļo arī uz Baltijas vācu luterāņu mācītāju latviski sacerētajiem tekstiem. Ar mērķi uzlabot vietējo

iedzīvotāju – šajā gadījumā tieši zemnieku – dzīves apstākļus tiek izvērstā āboliņa audzēšanas popularizēšana, izmantojot grāmatniecību kā galveno mediju: tiek uzsvērts ne tikai āboliņa audzēšanas noderīgums un izdevīgums un sniegti padomi tā pareizā iekopšanā, bet arī populārzinātniska informācija, piedāvājot lasītājiem ziņas par āboliņa izcelsmi un klasifikāciju. Kā populārākos piemērus minēto tekstu klāstā līdzās šajā rakstā aplūkojamai grāmatai var minēt Gustava Bergmaņa (*Bergmann*, 1749 – 1814) sagatavoto *Labu ziņu un padomu grāmatu* (1791) (kurā, iepazīstinot lasītājus ar tās galvenā varoņa – latviešu zemnieka Prāves Kriša zemes kopšanas ieradumiem, atzīmēts, ka “viņš sēje Vācijas āboliņus (ebuliņus) priekš lopiem un bitēm,” (Bergmanis 1791) tāpat te uzmanība pamatoti pievērsta āboliņam arī kā nektāraugam), kā arī Aleksandra Johana Stendera (*Stender*, arī Jaunais Stenders, 1744 – 1819) rakstu *No dāboļu kopšanas*, kas ievietots žurnālā *Latviska Gada Grāmata*. Tajā lakoniski uzsvērti divi galvenie ieguvumi, ko sniedz āboliņa audzēšana: pirmkārt, „lopus labāki var barot un dod vairāk augļus” un, otrkārt, „sūdi vairojās un caur tiem nāk vairāk maizes” (Stenders 1798).

Neviens no šiem tekstiem tomēr savā nozīmē nav salīdzināms ar Šubarta grāmatas latviskojumu. Tam ir vairāki iemesli. Pirmkārt, Šubarta grāmata formas un koncepcijas ziņā ir unikāla latviešu populārzinātniskajā literatūrā. To veido trīs daļas: priekšvārds, kurā sniegtas vēsturiskas ziņas par āboliņa ieviešanu vācvalodīgajās zemēs un informācija par autora pieredzējumiem praksē; priekšvārdam seko grāmatas galvenā daļa – *Padoma grāmata no āboliņiem*, kas ir precīzs Šubarta teksta latviskojums, vietām papildināts ar tulkotāja Klapmeijera zemsvītras piezīmēm un komentāriem, kuros situācija Rietumeiropā salīdzināta ar Baltijas apstākļiem; visbeidzot grāmatu noslēdz trešā daļa, kas pieticīgi nosaukta par *Pielikumu pie to padoma grāmatu no āboliņiem* – to sarakstījis pats Klapmeijers, un šīs daļas apjoms veido skaitliski lielāko grāmatas daļu. Tāpat ir iespējams arī teikt, ka šo izdevumu veido divas grāmatas, turklāt starp tām ir būtiska atšķirība. Šubarta teksts par āboliņa audzēšanu nav ne oriģinālā, ne latviskojumā paredzēts zemnieku auditorijai – tas ir referāts, kas sacerēts Berlīnes Zinātņu akadēmijai un 1783. gadā tiek godalgots ar divsimt tāleru prēmiju. Vēlāk, iegūstot redzamu vietu Prūsijas ķeizara galmā, Šubarts tiek iecelts muižnieka kārtā un saņem titulu *von Kleefeld*, kas tulkojumā no vācu valodas nozīmē „āboliņa lauks” (Umbach 2000).

Referāts, kas oriģinālā publicēts ar nosaukumu *Abhandlung über die verschiedenen Eigenschaften und den vortheilhaften Anbau der Futterkräuter*, ir sagatavots, atbildot uz akadēmiskās institūcijas izsludināto konkursu, kurā izvirzīti trīs jautājumi: 1) kādi kultūraugi ir visnoderīgākie lopbarībā; 2) kurus no tiem var iekopt visvieglāk un ātrāk; 3) kā tie ir sējami un apstrādājami (Prass 1997). Atbildot uz šiem jautājumiem, Šubarts izvērs jaunu lauksaimniecības kultūru – sarkanā āboliņa, lucernas un esparsetes – popularizēšanu. Šis pats teksts tiek darīts zināms latviešu lasītājiem, gan atvainojoties, ka „tas cienīgs Šubarta kungs nu raksta, kā runādams ne vairāk uz tiem arājiem, bet uz tiem profesieriem [t.i., profesoriem – P. D.]” (Šubarts, Klapmeijers 1789). Savukārt Klapmeijera teksts, kurā lielākoties atkārtoti izklāstītas Šubarta tēzes un sniegti konkrētāki saimnieciski

padomi, jau ir domāts tieši latviešu zemnieku lasītājiem. Unikāla ir ne tikai šāda grāmatas formas izvēle, bet arī tas, ka latviski tiek tulkots zinātnisks apcerējums, nepielāgojot to „vienkāršās tautas” uztverei kā estētiski, tā satura ziņā. Līdz ar to šis ir viens no pirmajiem akadēmiskajiem tekstiem latviešu valodā, kas publicēts tikai sešus gadus pēc oriģināla laišanas klajā, pateicoties vietējo autoru interesei par āboliņa popularizēšanu.

Kādas ir galvenās ziņas par āboliņu, kas izlasāmas Šubarta darbā? Galvenokārt to raksturo praktiska ievirze, ieteikumi un konkrēti padomi āboliņa sēšanā, pļaušanā, uzglabāšanā, izmantošanā lopbarībā u.tml. Formulēdams darba rašanās iemeslus, Šubarts uzsver savas filantropiskās ieceres: „Ļaužu mīļotājs būdams, viņš pār visām lietām vēlētos, varēšot to bēdīgu dzīvošanu to nabagu arēju caur to atvieglināt, ko viņš pats, to zemē kopjot caur dažiem gadiem [...] ir izbaudījis” (Šubarts, Klapmeijers 1789). Filantropiskie motīvi nav nejauši: līdzās āboliņa popularizēšanai Šubarta tekstā parādās tautas apgaismībai raksturīgās idejas par zemnieku kārtas nozīmīgumu un aicinājums zemniekiem – tātd pastarpināti arī latviešu lasītājiem – stiprināt savu pašapziņu. „Es sevi esmu tai zemes kopšanai gluži padevies, jo viņa arīdzan to ļoti vaidzīgu darbu kārtā iraid. Jo bez ka tā zeme top kopta un apstrādēta, tie cilvēki nevarētu pārtikt,” atzīstas Šubarts un turpina ar vēršanos pie pašiem zemniekiem: „Un ka jūs pie šī darba stāvat, tad esiet jūs teicami un ļoti vaidzēgi locekļi pie tās cilvēcīgas draudzības un kas pār tādiem kā jūs negrib izturēt, pār viņu neapskaisti[e]ties, domādami, ka tas tikai muļķis, tik mazu vēl mācīj[ie]s, ka viņš to nezina, no kā viņš pārtiek (Šubarts, Klapmeijers 1789).

Grāmatā arī pieminēts kāds zemnieks, „godīgs un turīgs arējs [...] kas gudrāki domā un strādā un vairāk vērtīgs ir nekā dažs no tiem, kas iekš zīžu un ar zeltu izrakstītām drānām lepojas”, no kura pats autors esot guvis svarīgas ierosmes, kad „mēs kopā sēdējām, sprieždami no zemes kopšanas un es daudz no viņa esmu mācīj[i]s” (Šubarts, Klapmeijers 1789).

Vēl viens raksturīgs motīvs, kas atbalso sava laika problēmas saimniecisko jauninājumu ieviešanā, ir saskaršanās ar pretdarbību. Šubarts vairākkārt uzsver, ka ideja par āboliņa audzēšanu lielākoties ir uztverta negatīvi, šauboties par pozitīviem panākumiem. „Un tad es mudīgi esmu sācis dažādu zāli un visuvairāk tos āboliņus papuves laukā sēt. Bet visi gribēja man[i] pie to aizkavēt: junkuri, vagari, darbinieki, meitas; mani paši arēji un pulks to citu ļaužu, kam tomēr bij pie sirdi ņemt, kas tā novada labums ir,” raksta Šubarts. „Un voi jūs zināt, kādēļ? Tādēļ, ka tas viņiem sveša lieta bij, ko viņi nedz bija redzējis, nedz varēja saprast” (Šubarts, Klapmeijers 1789). Līdzīgi negatīvu attieksmi paredz arī tulkotājs Klapmeijers, kurš savu pielikumu iesāk ar improvizētu latviešu lasītāja monologu – tajā pausta neticība āboliņa sēšanas lietderīgumam: „Kādi ērmi, kādi brīnumi tie ir, ko cienīgs saksu muiženieks Šubart savā padoma grāmatiņā ir izsludinājis! Tai druvei nebūs vairs atpūsties un jeb nemaz, jeb reti papuvē stāvēt. Ne ir gan bijis, ka mēs to labību cilvēkiem par uzturību esam sējuši, nu arī būs zāli, tos āboliņus, proti, sēt, ka lopiem ēdums būtu! [...] Tā darot, visai aruma zemei par dārzu zeme būšot tapt, kas divpadesmits – piecpadesmits līdz divdesmits kārtīgi to iesētu

graudiņu atdos, un to pašu vēl tā, ka viņa no vienas apsūdzēšanas līdz otras pa sešām un deviņām lāgām spēj tos dažādus zemes augļus tik pilnīgi nest. Tas vēl nevaic gan[a]! Lopus visus, zirgus, govas, avis, cūkas nebūs vairs ganos dzīt, bet mājās paturēt un ar āboliņu sēku paēdināt, pie kā tie izbarosies un tās govas tā labi būšot turēties, ka tad viena gova tikpat daudz pienu dos, kā tagad četras un piecas dod. Voi tie nevaic skaidri brīnumi? Nieki, skaidri nieki! Tā dažlabs izsauksies, no šām lietām jeb lasījis, jeb dzirdējis” (Šubarts, Klapmeijers 1789).

Atkāpjoties no kultūrvēsturiskā konteksta, pievērsīsimies botāniskajām ziņām, kas grāmatā sniegtas par āboliņu. Tā kā grāmatas galvenie mērķi, kā tas nosaukumā redzams, saistīti ar praktiskiem aspektiem, nav pārsteigums, ka šīs ziņas sniegtas vien lakoniski. Tomēr pie tām ir būtiski pakavēties, jo autors iedala āboliņu trijās sugās, un šis iedalījums ir intereses vērts. Pirmo viņš nosauc par „sarkaniem āboliņiem” (acīmredzot domāts *Trifolium pratense*), paskaidrodams, ka tos „vādzemnieki spanieru jeb olenderu, brabantu āboliņus, bet ko prūši, poļi un kurzemnieki atkal Vādzemes āboliņus sauc, tie pulku garāki izaug un vairāk zāļu dod nekā tie sarkani un balti āboliņi, kas pļāvās nesēti aug” (Šubarts, Klapmeijers 1789). Tie arī ir laba lopbarība. Raksturojot sarkano āboliņu, Šubarts iesaka to sēt atmatā, sniegdams praktiskus norādījumus āboliņa iekopšanā un uzsvērdams, ka „uz tiem gabaliem, kur tie āboliņi jo brangi ir stāvējuši, tā iekš viņu rugājiem sēta labība jo labāki izdodās” (Šubarts, Klapmeijers 1789). Tikai vairāk nekā simts gadus vēlāk – 1888. gadā – tika atklāts, ka uz tauriņziežu saknēm mājō gumiņbaktērijas (*Rhizobium*), kas saista brīvo gaisa slāpekli, tā uzlabojot augsnes ražību.

Otrajā grupā Šubarts ievieto lucernu (*Medicago*) jeb „āboliņus ar zilām puķēm”, kas dēvējami arī par „šveiceru”, respektīvi, Šveices āboliņu un kuru galvenā atšķirība no iepriekšējās šķirnes ir vērojama „pie lopu barošanas [..], un arī, kā viņš iekš zemes kopjams ir” (Šubarts, Klapmeijers 1789). Neraugoties uz to, lucerna Latvijas teritorijā plašāk sāka audzēt tikai gadsimtu vēlāk – 19. gadsimta beigās. Sekojot Šubarta tekstam, lucerna salīdzinājumā ar sarkano āboliņu ir divreiz auglīgāka, un „to ļoti auglīgu vērtību šo zilu āboliņu” autors apstiprina, arī pieminēdams divus lieciniekus – Leski un Hindenburgu (Šubarts, Klapmeijers 1789), ar kuriem acīmredzot domāti Leipcigas Universitātes mācībspēki ģeologs, dabaszinātņu profesors Natanaēls Gotfrīds Leske (*Leske*, 1751 – 1786) un matemātiķis Karls Frīdrihs Hindenburgs (*Hindenburg*, 1741 – 1808). Tas ir tikai viens piemērs tai Šubarta stratēģijai, ko tulkotājs Klapmeijers komentē ar vārdiem: „Ka neviens domā, ka tas nelaiķis Šubarta kungs tik lielodams to būtu rakstījis. Nē! Viņš jo svešus kungus, kas viņu apmeklēdami, to ar acīm bija redzējuši, par tapriniekiem [t.i., lieciniekiem – P. D.] uzaicina” (Šubarts, Klapmeijers 1789).

Visbeidzot trešā suga ir „turķu”, respektīvi, Turcijas āboliņš jeb „esparu”, kurš ir sausumizturīgs, „izdodās labi iekš vājas, sausas, akmiņainas un māļu zemes, kad viņš tik to pirmu vasaru būs apstāvis” un lopbarībā īpaši piemērots ir zirgiem (Šubarts, Klapmeijers 1789). Ar to, spriežot pēc raksturojuma, acīmredzot domātas esparsetes (*Onobrychis*).

Tāpat trīs tauriņziežu dzimtas augi, balstoties uz iespējam tos līdzīgi izmantot lauksaimniecībā, šajā grāmatā dēvēti par āboliņu, kaut patiesībā tam atbilst tikai pirmais – sarkanais āboliņš. Šubarta savdabīgā klasifikācija ir piemērs problēmām, kas saistītas ar jaunu kultūraugu ieviešanu un informācijas trūkumu.

Tiek sniegtas arī ziņas par to, ka āboliņa audzēšana ir ieviesta un guvusi panākumus ne tikai Prūsijā, bet arī Bohēmijā un Lielbritānijā (Šubarts, Klapmeijers 1789). Klapmeijers pielikumā uzdod sev un lasītājiem retorisku jautājumu: „Voi varēsīm savā tēvu zemē to āboliņu sēšanu uz labiem augļiem jeb prast uzņemt, jeb ne?” [70. lpp.] Lai atbildētu uz šo jautājumu, viņš pauž apņēmību pats savas mācītājmuižas laukos pārbaudīt āboliņa kultūru, tādēļ pielikumā iespējams lasīt arī kā lauksaimnieka dienasgrāmatu (piemēram: „Nu patlaban, kad es šo grāmatiņu uz iespēšanu rakstos aizdomu, jau vasara ir, un es varu no maniem pērn sētiem āboliņiem šo ziņu dot. (...) No tiem plāniem āboliņiem es liku jau to dienu pēc lielu krustu dienu sākt priekš četrām govām un priekš tām avīm divreiz pa dienu sēku pļaut, un, kur tā pļaušana ir sākusi, tur tie āboliņi jau atkal tagad, nedēļu priekš jauniem Jāņiem pilnos ziedos stāv” (Šubarts, Klapmeijers 1789), ko papildina no citiem avotiem – ne tikai Šubarta teksta – iegūtā informācija par āboliņu. Būtiska vieta pielikumā atvēlēta teorētiskām refleksijām par āboliņa audzēšanas nepieciešamību. Tajās var saskatīt arī ainas no sava laika latviešu zemnieku sadzīves.

Sniegsim tikai vienu piemēru. „Reti kad kāda saimniece [vasarā] var savām govām kādu saplūktu zāļu sauju un draņķu iedot. Bet vienumēr viņi nenieku dabū,” raksta Klapmeijers, „Bet voi no tādiem lopiem tas nu brīnums ir, ka daža govs vasaras vidū tik alus glāziņu pienu dod[?]” (Šubarts, Klapmeijers 1789). Vēl spilgtāka aina paveras ziemā, kad zemnieki nonāk lopbarības trūkumā: „Nu jāplēš salmu juntus, un Dievam pateic, kad tie vēl ir. Un, kad tie nevaid, tad jāmizo kokus un jākapā skujus, tiem lopiem, kas laidarā jau izsalkuši mauj, kādu ēdumu skapēt. [...] Citi lopi, kam tās ieēstas skujes un mizas trumus iekš viņu iekšiem padar[īj]juši ir, nosprāgst” (Šubarts, Klapmeijers 1789).

Balstoties savos praktiskajos pieredzējumos, vairākus gadus vēlāk Klapmeijers, kura interese par augiem, iespējams, saistīta ar dabaszinātņu studijām, kuras viņš Getingenē apguvis līdzās pamatstudijām Teoloģijas fakultātē, saraksta grāmatu par āboliņa audzēšanu vācu valodā *Vom Kleebau und von der Verbindung desselben mit dem Getreidebau* (1794-1797) – bez tam viņš publicē rakstus par šo tēmu arī periodiskajā izdevumā *Abhandlungen der livlaendischen gemeinnuetzigen und oekonomischen Sozietat* – to Jelgavā izdod Vidzemes Vispārīgā ekonomiskā sabiedrība, kuras loceklis ir arī pats Klapmeijers. Raksti latviešu valodā par āboliņa audzēšanu vairs neseko, lai arī Klapmeijers tiek pieaicināts piedalīties *Latviskas Gada Grāmatas* (1797-1798) veidošanā, kurā gan viņš publicē tikai dažus atdzejojumus. Jāatzīmē, ka, pateicoties saviem nopelniem lauksaimniecības inovāciju popularizēšanā, Klapmeijers kļūst par Pēterburgas brīvās ekonomiskās biedrības godabiedru (Recke, Napierky 1829).

Šubarta grāmatas nozīmi āboliņa audzēšanā, gan autoru neminot vārdā, fiksē A. J. Stenders savā gandrīz desmit gadus vēlāk publicētajā apcerējumā „No dāboļu

kopšanas”, kas jau pieminēts raksta sākumā. „Tas cienīgs Vārmes mācītājs iekš šās gudrības īpaši mūsu visu meisteris iraid,” par Klapmeijeru raksta A. J. Stenders, „un vienu gudru grāmatu no dāboļu kopšanas sarakstījis un daudz kungus uzmodinājis viņa pēdām pakaļ iet” (Stenders 1798).

Tāpēc var pieļaut, ka grāmatai ir bijuši panākumi arī āboliņa praktiskā ieviešanā tagadējās Latvijas teritorijā. Līdzās tam Šubarta darba latviskojums ir nozīmīgs un intereses vērts gan tāpēc, ka tas atklāj problēmas kultūraugu klasifikācijā un agrīnajā botānikas terminoloģijā, gan arī tāpēc, ka, iekļaujoties tautas apgaismības praktisko un populārzinātnisko rakstu virknē, ir viens no spilgtākajiem piemēriem ne vien racionālisma inspirētajai latviski rakstošo Baltijas vācu luterāņu mācītāju interesei par dabaszinātnēm, bet arī idejām par latviešu zemnieku pašapziņas stiprināšanu un dzīves apstākļu uzlabošanu, kurā tieši rakstītais vārds un līdz ar to – izglītojošā, populārzinātniskā informācija – kļuva par vienu no galvenajiem instrumentiem.

LITERATŪRA

- Anon. 1964.** Āboliņš. J. Vanags (red.) Lauksaimniecības Enciklopēdija. Latvijas valsts izdevniecība, Rīga, 1: 34-37
- Bergmanis G. 1791.** *Labu ziņu un padomu grāmata*. J. K. D. Millers, Rīga, 110 lpp.
- Böning H., Siegert R. 2001.** *Volksaufklärung. Bibliographisches Handbuch zur Popularisierung aufklärerischen Denkens im deutschen Sprachraum von der Anfängen bis 1850*. Teilband 2.1., Stuttgart–Bad Cannstatt: Fromann–Holzboog.
- Kreišmanis P. 1927.** Āboliņš. *Latviešu konversācijas vārdnīca*. 1. sēj., A. Gulbis, Rīga, 1410.-1412. sl.
- LE 1964.** *Lauksaimniecības enciklopēdija*. 1. sēj., Liesma, Rīga.
- LE 1966.** *Lauksaimniecības enciklopēdija*. 2. sēj., Liesma, Rīga.
- Prass R. 1997.** *Reformprogramm und bäuerliche Interessen: Die Auflösung der traditionellen Gemeindeökonomie im südlichen Niedersachsen, 1750-1883*. Vandenhoeck & Ruprecht, 436 p.
- Recke J. F., Napiersky K. E. 1829.** *Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland*. Bd. 2, J. F. Steffenhagen, Mitau, 620 S.
- Stenders A. J. 1798.** No dāboļu kopšanas. *Latviska Gada Grāmata*. J. F. Stefenhāgens, Jelgava, Nr. 1, 71.–85. lpp.
- Šubarts, Klapmeijers 1789.** *Padoms, visiē arājiem dots, kam trūkums pie lopu ēdumiem iraid*. J. F. Stefenhāgens, Jelgava, 164 lpp.
- Umbach M. 2000.** *Federalism and Enlightenment in Germany, 1740-1806*. Continuum International Publishing Group, 232 p.

Johann Christian Schubart (1734 – 1787) in the history of Latvian popular science literature

Pauls Daija

Summary

Keywords: cultivated plants, clover cultivation, popularization of natural sciences, popular enlightenment, the history of Latvian literature.

The article investigates promotion of clover cultivation in Latvian literature in the second half of the 18th century, turning attention especially on the book „Well meant call to all peasants, who suffer from the lack of fodder” by German agronome Johann Christian Schubart (originally published in Leipzig in 1783, translated in Latvian by Friedrich Johann Klapmeyer in 1789). The book and its cultural historical significance are viewed within the context of ideas of the Popular Enlightenment in the Latvian literature.